

Dominika Boron

Instytut Filozofii UMCS
Lublin, Poland
missborogne46@gmail.com

UDK: 1:82

Pregledni
Primljeno: 27. 4. 2019.
Prihvaćeno za tisak: 19. 5. 2019.

UPORABA KNJIŽEVNOSTI ZA UVOĐENJE TEŽIH FILOZOFSKIH POJMOVA (NA PRIMJERU ESKAPIZMA U ČAROBNOJ GORI THOMASA MANNA)

Nastavnici filozofije susreću se s problemom na koji način uvesti filozofske ideje studentima, posebice onima koji nisu izabrali filozofiju kao glavni predmet svojega studiranja. Kako je odnos književnosti i moralne filozofije relevantan barem od vremena Platona, možda je upravo uporaba najboljih primjera književnosti najefikasniji način da se studentima približe ideje Kierkegaarda ili Nietzschea. Članak je primjer na koji se način motivi koji se nalaze u klasičnom europskom romanu (ideja eskapizma u Čarobnoj gori Thomasa Manna) mogu upotrijebiti kako bi se izazvalo zanimanje studenata za neke egzistencijalne probleme.

Ključne riječi: Thomas Mann, Čarobna gora, poučavanje filozofije

Uvod

Svrha je ovog rada dvojaka: pokazati kako se filozofski i etički problemi mogu predstaviti studentima putem rasprave o klasičnim književnim tekstovima, konkretno analizom ideje eskapizma (bijega) u Čarobnoj planini Thomasa Manna. Razlog za takav pothvat didaktičke je prirode. Mladim studentima koji danas dolaze na sveučilište često nedostaje strpljenja ili motivacije potrebne za borbu sa složenim, slojevitim apstrakcijama koje karakteriziraju djela filozofske tradicije. Platonovi dijalozi su jedno, a klasični tekstovi Kanta, Hegela, Heideggera ili Sartrea nešto sasvim drugo. Rješavanje intelektualne zagonetke čini se teškim korakom prema angažiranoj moralnoj ili egzistencijalnoj spekulaciji (Fritz Cates 1998: 409). Za nastavnike filozofije to otvara problem kako predstaviti filozofske ideje studentima, osobito onima koji ne biraju filozofiju kao svoje glavno područje studija. Naravno, glavni problem nije u razumijevanju složenog jezika, nego u buđenju stvarne osobne predanosti prema analiziranim problemima. Jedno od mogućih rješenja je korištenje velikih djela europske književnosti kao izvora filozofskog promišljanja, oslanjajući se na maštoviti element igre koji čini fikciju tako snažnom (Novitz 2009: 297). Stoga sljedeći članak, analizirajući određene

probleme u Čarobnoj planini Thomasa Manna, može poslužiti kao primjer didaktičkog pristupa.

„Posebna kognitivna igra umjetnosti (...) omogućuje ljudima da prošire i usavrše ključne kognitivne kompetencije“¹ piše Boyd u *O podrijetlu priča* (2009: 190). „Privlačnost fikcije za naš apetit za bogatim obrascima društvenih informacija privlači našu pozornost od dječje igre pretvaranja do zrelosti“ (isto: 192). Naši učenici „znaju za moć i važnost priča i, svjesno ili ne, imaju osjećaj velike mentalne i emocionalne energije koju priče mogu izazvati“ (Cockett, Fox 1999: 49). Drugim riječima, filozofske ideje uvedene fikcijom vjerojatnije će očarati, zaintrigirati, pokrenuti i, na kraju, promijeniti naš način razmišljanja i djelovanja u svijetu. Ako je to istina, to upućuje na zaključak da bi oslanjanje na najdramatičnija književna djela našega vremena moglo biti najučinkovitiji način prevođenja ideja Kierkegaarda ili Nietzschea u univerzalna ljudska pitanja s kojima se studenti mogu povezati. „Književnost je mjesto gdje moralno razmišljanje živi i diše na stranici. Stoga filozofi morala trebaju na to obratiti posebnu pozornost. I, ako to učine, vjerojatno je da će polje moralne filozofije poprimiti sasvim drukčiju boju i oblik“, tvrdi McGinn (1997: 6). Odnos između književnosti i moralne filozofije aktualan je još od Platona (Gaut 2009: 428), ovaj je članak jedan od primjera kako se motiv sadržan u jednom klasičnom europskom romanu može upotrijebiti kako bismo izazvali zanimanje za neke ljudske egzistencijalne probleme.

Čarobna planina kao konačan bijeg

Pri uvođenju filozofskih ideja, često se možemo osloniti na književna djela. *Braća Karamazovi* Dostojevskog i *Moby Dick* Hermana Melvilla dva su očita izbora za tu određenu svrhu (Nussbaum 2000: 6–7). Ipak, upravo je *Čarobna planina* Thomasa Manna često dokazano intelektualno najstimulativnija u tom pogledu, iz razloga koji će se u daljnjem tekstu pokušati objasniti. *Čarobna planina* je ikonička pripovijest o ikoničkim narativima našeg vremena. To je monumentalna priča čiji su likovi ljudsko utjelovljenje različitih filozofskih svjetonazora koji se nalaze u našoj kulturi. To Čarobnu goru, na neki način, čini možda najintelektualnije plodnom knjigom našeg vremena. Šala koju je nekada izveo veliki poljski filozof Leszek Kolakowski o Sartreovu *Bitak i ništa* – naime, da je to najopsežniji naslov ikada izabran za knjigu – zapravo se može primijeniti na sadržaj *Čarobne planine*.

---

¹ Sve citate sekundarne literature s engleskoga na hrvatski prevela R. Božić.

S obzirom na to da je namjera pokazati kako se literatura može rabiti da bi nam pomogla misliti filozofski i, u tom procesu, kako književnost može oživjeti apstraktne ideje i „aktivirati ih“ u našim svakodnevnim životima (McGinn 1997: 176), navodimo jedan konkretan primjer. Izabrana je ideja eskapizma jer je na jednoj razini eskapizam nešto apsolutno suvremeno: ideja izbjegavanja stalnih pritisaka, izazova, rokova i dužnosti života u suvremenom svijetu. Najbanalnija reprezentacija takvog bijega je slika egzotičnog *all inclusive* odmora (u kojem su „svi troškovi uključeni“), tj. mogućnost odlaska na mjesto gdje nismo prisiljeni učiniti ništa, gdje možemo zaboraviti sve o gnjavaži svakodnevnog života tamo „dolje“ u ravnici, kako su voljeli govoriti stanovnici Čarobne planine. Ako se uzme u obzir slika *all inclusive* godišnjeg odmora, jasno je da ona vulgarizira ideju bijega koji tako opija Hansa Castorpa (glavnog lika) u Mannovu romanu. Pa ipak, njegova se struktura u biti ne razlikuje. Što će reći, dok se zadovoljstva epikurejstva mogu uvelike razlikovati između visoke i niske klase, barem kada je riječ o materijalnim, intelektualnim i duhovnim pojedinostima koje zamišljamo, ideja o bijegu ostaje vrlo slična.

Fikcija nas „uvijek iznova potiče da se uronimo u priču, pomaže nam da uvježbamo i usavršimo naše shvaćanje događaja“ (Boyd 2009: 192). Zato razmišljanje i analiza same ideje o zoni bijega u Čarobnoj planini ne samo da nam pomaže razumjeti univerzalnu prirodu eskapizma nego nam može i olakšati upravljati tom idejom na egzistencijalnoj razini. Univerzalno značenje problema je najmanje trostruko. Riječ je o nekoliko vrsta zona za bijeg – onim prostorima *izvan* svakodnevnog života koje možemo iskusiti u određenim aktivnostima koje nam, kao u slučaju heroja Thomasa Manna, dopuštaju da okusimo transcendentno umjesto zemaljskog. Prva vrsta je sama knjiga, shvaćena kao neka vrsta vremenskog stroja koji ima magičnu moć da nas odvede *negdje drugdje*. To je karakteristična moć svijeta fikcije i ne smije se brkati s pukim zaboravom koji dolazi s čitanjem. Druga je apstraktna zona mjesta stalnog odmora, koji je san svake osobe umotane u vremenske deficite, odgovornosti i nepopustljive radne granice. To je zona *nemogućnosti* koju zamišljamo ili kao apsolutni luksuz ili kao naivan život „plemenitog divljaka“ (*noble savage*). Treći tip vodi do još višeg stupnja apstrakcije. To je mistična sfera bolesti, shvaćena kao konačna mogućnost bijega od tlačenja življenja, sfere koja nadilazi moderni kult fizičkoga tijela svojim upornim obvezama da proizvodi i troši. To je sfera zatvorena, paradoksalno, u poznatom lječilištu koje se nalazi u središtu Mannova romana, a ulazak u koju zahtijeva neku vrstu vjerske hrabrosti u obliku rezignacije od svih oblika „normalne“ svjetovnosti.

Kada nas u modernoj stvarnosti te zone bijega počinju pozivati? Živimo u stalnom protoku gladi za objektima i situacijama, nazvanim potrošačko društvo. Vrlo brzo smo se počeli osjećati prevareni idejama

koje čine našu zapadnu kulturu: ideje ispunjenja, postignuća, uspjeha i zadovoljstva. I to je vrijeme kada koncepti poput egzistencijalne praznine ili egzistencijalne anksioznosti postaju smisleni. Tada paradoksalna priroda vremena i egzistencije, tako poznata iz pisanja Jeana Paula Sartrea – samo da spomenemo jedno ime – bliješti kroz mučnu navalu stvarnosti. Takva kriza može donijeti nihilizam, resignaciju, vjersko obraćenje. Ali ona također označava trenutak kada se javlja ideja o bijegu – mi prirodno želimo *zaboraviti* neurotični kaos beskrajnih zadataka. Želimo zonu bijega, skrovište od stvarnosti. Obično sanjamo stvarno mjesto na koje bismo mogli putovati i jednostavno sve zaboraviti. I naravno, u takvoj potrazi za zonom bijega mi smo već od početka više nego zarobljeni, jer čak i ako želimo, metaforički, „ostaviti sve“, društvene dužnosti koje nas drže – prejake su. U skladu s time, što je bijeg nestvarniji, to više postajemo zaokupljeni bijegom u fikciji. Fikcija, piše Boyd, „djeluje kao superstimulus fokusirajući se na intenzivno iskustvo i koncentriranu promjenu“ (Boyd 2009: 193)².

Govorimo upravo o takvoj vrsti fikcije, fikciji koja stvara zone bijega i koje mogu postati sklonište, ovisnost ili čak spasenje u nekom trenutku našeg života. Bijeg koji je najočitiji i dobro istražen u književnosti je sama knjiga: priča. Uloga koju ona igra u ljudskom iskustvu je golema, no okrenimo se određenoj priči, posebno bitnoj u ovom kontekstu. Čarobna planina. Što čini ovu priču tako etički relevantnom?

„Poricati relevantnost materije i važnost moralne kvalitete umjetničkog djela čini nas, u dvije riječi, neizrecivo djetinjastim“, ističe Henry James, majstor moralnih dilema (1984: 157). Mannovo remek-djelo, iako je i samo „eskapistička knjiga“, tj. savršeno utjelovljenje romana koji stvara poseban, apsorbirajući svijet, također priča priču o takvom bijegu „iz stvarnog svijeta“. On priča priču o ljudskoj želji da odbaci sve dužnosti života u društvu u korist upuštanja u tajne snove i skrivene fantazije, prezrene takozvanom normalnošću. Mann daje konkretan obrazac moralnog ponašanja koje moramo smatrati apsolutno stvarnom mogućnošću u svačijem životu (Bonzon R. 2003: 164).

Junak Hans Castorp posjećuje rođaka Joachima u lječilištu na planini... Samo kratki posjet: tri tjedna pauze u svojoj nadolazećoj karijeri inženjera i stalnom životu u Hamburgu. On ostaje sedam godina³. Sedam godina avanture i preobrazbe koje bi prezreo i izbjegao u svojem normalnom „ravničarskom“ životu. Odjednom, ondje u Davosu, Hans Castorp otvara

² Vidi također: Daniel Nettle, “The wheel of fire and the mating game: Explaining the origins of tragedy and comedy,” *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology* (2005: 39–56).

³ U prvom dijelu svojega boravka.

portal u drugo carstvo: zonu različita vremena i temeljnih pojmova, zonu slobode koju društvo mora nazvati izopačenošću jer se suprotstavlja njegovim zahtjevima.

Alkemijski procesi

Tuberkulozni pacijenti tamo žive bez svojih rođaka, ugroženi smrću, a čini se kao da su slobodniji od ljudi iz, kako kažu, „ravnice“. Čini se da je život u društvu teret koji je skinut s njihovih leđa... Čini se da je stalno prisutna smrt mnogo *manja* prijetnja nego što je bio normalan život. Hans Castorp je prvo šokiran, a zatim, polako, sve više i više fasciniran. Nakon kratkog vremena shvaća da „... nije bio još ni dva tjedna na tom mjestu, a činilo mu se da je mnogo dulje, i dnevni raspored ovih ljudi ovdje gore, kojeg se Joachim uza nj onako savjesno pridržavao, počeo je u njegovim očima zadobivati obilježje svete i prirodne nedodirljivosti, tako da mu se život dolje u ravnici, odavde gledan, činio gotovo čudan i naopak.“ (Mann 1994: 179). Čak i savjesni Joachim, njegov ozbiljno bolesni rođak koji ne može dočekati da se vrati dolje i pridruži se vojsci, vidi opasnu tajanstvenost života u lječilištu. „Hja, Bože moj – reče – tako su slobodni... Mislim, to su sve mladi ljudi i vrijeme za njih ne igra nikakvu ulogu, a osim toga, možda će i umrijeti. Pa zašto bi onda bili ozbiljni? Ponekad mislim da bolovanje i umiranje nije zapravo ništa ozbiljno, da je to više neka vrsta dangube; ozbiljnosti ima, strogo uzevši, samo tamo dolje, u životu.“ (isto 1994: 179). Ali Joachim je čovjek dužnosti i časti, a iskušenje za njega je mnogo nejasnije i lakše ga je odgurnuti nego Hansu, dječaka bez jakih ambicija i s pogubnom sklonosti maštanju i glavom u oblacima.

Kako se moglo dogoditi da stalan obrazac ponavljanja života u sanatoriju u kombinaciji s nestvarnošću življenja izvan – ili doslovno – *iznad* društva, sugerirajući krajnji bijeg od zajedničkih životnih izazova, postane tako primamljiv za mladog Nijemca – i zašto je to bezvremensko iskušenje?

Ovdje postoje dva ključna faktora smisla (i istovremeno dva velika objekta nostalgije), oba povezana s percepcijom vremena i posljedicama te percepcije. To su ideje djetinjstva i ideje slobode – naše su zone bijega uvijek popločane njima. Što je djetinjstvo? Ili bolje rečeno, što je za odrasle ideja o djetinjstvu? To je, prije svega, određena percepcija vremena. Vrijeme slatke suvišnosti i bezbrižnosti. Vrijeme bez napora i tjeskobe. Čak i nesretno dijete ne poznaje granice zamišljenog bijega – lakoću sanjarenja, s beskrajnim stvarnostima igre u kojoj se krećemo izvan našeg pravog identiteta.

Čarobna planina opisuje – i analizira – zonu djetinjstva za odrasle: onu koja čuva sve što nam nedostaje i eliminira ono čime se naši odrasli

umovi više ne mogu koristiti. Ona utjelovljuje mnogo više naše maštovito djetinjstvo nego ono pravo – djetinjstvo koje je stvoreno više od naših čežnji negoli stvarnih sjećanja. Koji su točno elementi koji grade takvu zonu? Prvi od njih je ritual: „dnevni raspored (...) počeo je u njegovim očima zadobivati obilježje svete i prirodne nedodirljivosti“ (isto: 179). Ritual utjelovljuje našu čežnju za bezbrižnom podređenošću i sigurnošću koju povezujemo s djetetom. On je istovremeno i neuništiv i nezahtjevan. Drugi element je slatka dosada: „oni koji su ovdje proveli više mjeseci, pa i godina, poodavno su naučili prekraćivati vrijeme bez razonode i intelektualnih napora, s pomoću stanovite duhovne virtuoznosti, dapače, smatrali su početničkom nespretnošću hvatati se grčevito za knjige“ (isto: 328).

Već vidimo perverzni obrazac: ono što smatramo slatkom dosadom djetinjstva gnjavaža je za zdravo dijete – to je egzistencijalna lijenost odrasle osobe koja je pretvara u poželjnu i plemenitu umjetnost! Također, vidimo i elemente prve ljubavi i zaljubljenosti: u jednom od presudnih trenutaka u priči, prethodno razumni Hans blebeće Madame Chauchat, ženskom objektu njegovih želja: „Ah, ljubav nije ništa ako nije ludost, ako nije nešto bezumno, zabranjeno, ako nije pustolovina u zlu. Inače je to samo ugodna banalnost, prikladna da se od nje u ravnici prave bezazlene pjesnice. (...) ... ja sam te već jednom poznao, nekad davno (...) dok sam bio gimnazijalac, i zatražio sam od tebe olovku da bih se napokon i službeno upoznao s tobom zato što sam te ludo volio...“ (isto: 425).

Hans Castorp ne samo da tvrdi da je njegova ljubav iracionalna strast nego se baca u poetsko uvjerenje da je njegova voljena stvarna inkarnacija dječaka kojeg je volio kao dijete (iako ga jedva pamti po snovitim emocionalnim vizijama). Još jedan element koji možemo promatrati je dječja hrabrost postavljanja svakog pitanja bez srama i skrivanja od učitelja (oslikan Hansovim odnosom s njegovim mentorom na Planini, talijanskim humanistom, Settembrinijem). Ovaj posljednji odnos kombinira mladenačku slobodu učenja euforično i slučajno (jer Castorp stvarno počinje proučavati botaniku, anatomiju i astronomiju) s naivnošću besramnog neznanja.

Prijedimo sada na ideju slobode koja je jasno povezana s navedenim elementima. Temeljno shvaćanje slobode koje je ovdje uvučeno u strukturu tajanstvene „zone izvan života“ jest sloboda od ropstva vremena. Naravno, sam pojam se čini drevnim. Ali što to uistinu znači u odnosu na koncept konačnog bijega? To znači, jednostavno, više se ne brinuti o vremenu – zaboraviti njegovu snažnu prisutnost. Stoga razmotrimo bizarnu specifičnost tijeka vremena u lječilištu. Vrijeme prolazi „... brzo i polako, kako se uzme“ – kaže Joachim – „Da ti pravo kažem, ono uopće ne prolazi, to i nije nikakvo vrijeme, i ovo ti nije nikakav život, ne, nikakav život“ (isto: 22). Nakon što je Hans Castorp obavijestio svojeg budućeg mentora

o predviđenom trajanju boravka u Davosu, Settembrini uzvikuje: „O Dio, tri tjedna. Mi vam ovdje, gospodine moj, ne računamo na tjedne, ako dopuštate da vas poučim. Naša je najmanja jedinica vremena mjesec dana. Mi vam sve računamo u velikom stilu, u tome je prednost sjenki.“ (isto: 73). I ubrzo nakon toga, dok zona polako privlači Hansa, događa se čudan događaj. Settembrini pita: „A smijem li vas pitati: koliko vam je zapravo godina?“ – Ali gle, Hans Castorp nije mu znao na to pitanje odgovoriti! „Trenutno nije znao koliko mu je godina, usprkos silnim, pa i očajničkim naporima da se prisjeti.“ (isto: 105).

Zavodljivost oslobađanja od naizgled svemoćnih pravila vremena bila je toliko zapanjujuća da je Hans Castorp potpuno izgubio svoj prirodni način percepcije. Očito je i prirodno znanje postalo neumjesno, izgubilo je svoju očitu moć. Kako se to dogodilo? Koje je mehanizme trebalo uključiti za tipičnog, suzdržanog buržuja kako bi ga se natjeralo da počne viđati stvari na nov i uznemirujuć način? U prvim trenucima – knjige i Hansova boravka u Davosu – održan je simptomatični razgovor. Isprva, odmah nakon dolaska, kao u bajci, visina planine kao da je niža nego što je očekivao. Hans razmišlja jesu li vrhovi zaista tako visoki. Joachim odgovara: „Ne smiješ zaboraviti da smo i mi sad strašno visoko. Na tisuću i šest stotina metara nadmorske vidine, tako da se ovdje ništa previše ne ističe svojom visinom.“ (isto: 15).

S tim prvim prostornim relativizmom dolazi apstraktniji: on donosi mogućnosti koje Hans nikad nije smatrao stvarnima. Sama osobnost osobe koja je nekada bila prirodno isključena iz određenih životnih sfera (za Hansa – iz intelektualnih visina, filozofskih pitanja, humanističkih strasti ili dramatičnih fascinacija) šokantno se topi u tankom zraku Davosa. Ništa mu više ne brani da postane mislilac ili da glasno i slobodno izražava svoja pitanja i misli. Njegova nacionalnost ili socijalni status prestali su ga obvezivati. On se opija tim mogućnostima i istovremeno je užasnut. Sve neupitne predodžbe: vrijeme, karijera, budućnost postaju upitne, oslabljene obrnutom perspektivom i tajanstvenim pravilima Planine. Krajolik mogućnosti postaje kao planinski krajolik: fantastičan, dinamičan i monumentalan, ali u isto vrijeme i na dohvat ruke.

I tako se dogodilo da naš junak, prilično dosadan i naizgled predvidljiv mladić, počne postavljati pitanja na koja se nikada nije usudio misliti, pita ih naglas, pola sebe i pola Joachima ili druge i ponosi se svojom vlastitom ekstravagancijom. Mnogo je opasnih tema kojih se počne doticati – mi već znamo da su vrijeme, ljubav i sloboda bile među njima.

Postupno se događa čudna inverzija: njegove obveze iz Hamburga postaju sekundarne u odnosu na one nove i čudne u Davosu. Ono što je tako zanimljivo u Hansovoj osobnosti jest to da mu iskrenost, skromnost i inteligencija dopuštaju da osjeti opasnost – i premda je zbunjen i očaran,

unutarnja borba između njegovih „ravnicā“ i „planinskih“ dužnosti nikada ne prestaje.

Hans uči da za pošteno ljudsko biće nema mira u zoni bijega: odgovornost koju ima za sebe i druge neotklonjivi je element naše duše. To nije samo sukob između života prihvaćenog od društva i života bijega (života izmjenenog određenim jedinicama vremena i života koji izaziva pojedinca da poštuje samo svoje individualne jedinice... ili pak nikakve) – to je borba za ljudski integritet. I ovdje to znači prihvaćanje zahtjevne složenosti ljudske prirode bez okretanja leđa racionalnoj, ali i iracionalnoj moći: „Ali mjerenjem i brojenjem vremena koje je za svakog pojedinca bilo vezano uz prostor ovdje gore, dakle mjerenjem osobnog i individualnog vremena, bavili su se samo početnici i kratkoročni pacijenti. Stari bolesnici više su voljeli, što se toga tiče. vrijeme koje se ne mjeri, vječnost, dan koji je uvijek isti, i svaki je od njih tankočutno predmnijevao da i drugi žele ono isto što i on.“ (Mann 1994/svezak II: 86).

No, Hans je, ispostavlja se, previše iskren da bi uronio u zaborav, što drugi rado čine. On vidi različite izbore koji stoje ispred čovjeka. Kad Joachim odluči napustiti Davos usprkos svojem lošem stanju, Hans shvaća: „To bi ipak bilo ludo i strašno, bilo bi to toliko ludo i strašno da osjećam kako mi se srca leđi i kako mi srce nepravilno lupa, jer ako ja ostanem ovdje gore sâm – a to će se dogoditi ako on otputuje; (...) onda je sa mnom zauvijek svršeno, jer sâm neću više nikad, nikad naći puta do ravnice...“ (Mann 1994/ II: 89).

Oba su načina neki oblik napuštanja: onaj *iz prethodnog* života je sasvim očigledan, ali za ponovni odlazak u ravnicu on smatra da bi „dezertirao od onih odgovornosti koje je ovdje gore preuzeo na sebe promatrajući velebnu tvorevinu Homo Dei“ (isto: 96).

Čini se da bijeg, paradoksalno, nudi pristup golemoj složenosti ljudske prirode, njezine cjelovitosti i svetosti! Opozicija koja je postupno stvorena između života i zone izvan nje sasvim je jasna i nudi stari prijedlog: *samo* kad pobjegnemo iz života u ravnicama očiglednosti, možemo istražiti suptilne planine ljudskog iskustva. Zona udobnosti ljudske arogantne racionalnosti mora biti prekoračena.

Iznenadujuće je da nas Mann ne ostavlja u mraku. Najsimboličnije i filozofsko poglavlje knjige *Snijeg* nudi jasne odgovore: za našeg junaka i za čitatelje. Ipak, to je predmet za neko dugo razmatranje. Namjeravamo se usredotočiti na sugestije koje se pojavljuju u pukom opisu mehanizama zone bijega. Hans Castorp doživljava sve faze opijenosti Planinom – ali se ipak ne gubi u potpunosti. On to duguje iskrenosti i kritičnosti. Njegova priroda mu ne dopušta da se prevari dovoljno da izgubi *ravnicu iz vida*: zbunjenost, krivnja, borba – svi ti čimbenici koji uništavaju udobnost bijega potrebni su mu da ostane svjestan, da zadrži zdrav razum. Mann

više nego često sugerira da takve kvalitete potječu iz obrazovanja i kulture. Ukus za glazbu i civilizirana radoznalost guraju Hansa u transcendentalno, ali uvijek postoji racionalna ironija da ga zaustavi u ključnim trenutcima.

„A znate li, inženjeru, što to znači 'biti izgubljen za života?' pita Settembrini. Ja to dobro znam jer gledam to ovdje svakog dana. Mladić koji dođe ovamo gore (a ovamo gore dolaze gotovo sve sami mladi ljudi), najkasnije nakon pola godine nema više u glavi drugih misli doli flerta i temperature. Najkasnije za godinu dana ne može više shvatiti nijednu drugu misao i smatra da su sve ostale misli 'okrutne' ili, bolje reći, pogrešne i šture“ (Mann 1994/sv. I: 239).

Thanatos poražen?

Zona bijega nudi vrijeme koje je napokon naše za korištenje, a ne samo mrvica sa stolova svakodnevnih poslova. Tko neće platiti visoku cijenu da bi imao vrijeme na ovaj način? No zapadni um treba izgovor, argumente za obranu svojeg bijega. I doista je vrlo simbolično da je to smrtonosna bolest koja kupuje kartu za sanatorij Čarobne planine. Hans hvata prehladu u Davosu, čudnu prehladu koja otkriva moguće tuberkulozno porijeklo. Najviši medicinski autoritet ga osuđuje na krevet:

„Dok je tako ležao, čas bi mu se prsa uzbivala od ludog, slavodobitnog smijeha što je dopirao iz dubina njegove nutrine, i srce bi mu zastalo i zaboljelo ga od dotle neznane, pretjerane radosti i nade; a čas bi problijedio od strave i užasa“ (isto: 222).

Zašto je cijena karte za život smrtna bolest? Jer mi prirodno osjećamo odgovornost za druga ljudska bića; za svoju kulturu, bez obzira koliko usamljeni i strani se možemo u njoj osjećati: „bolest i očaj često su također samo oblici lakoumne okvarenosti – ustvrdi Settembrini“ (isto: 267).

Ali čak i da je tako, ne treba nas kriviti... Čini se da stvarnost, metaforička ravnica, postaje sve izopačenija i sve je teže vjerovati u iscjeliteljsku moć humanizma. Depresija, ova moderna alergija na stvarnost, i ovisnosti, također su smrtonosne. Ali mi se borimo – sve dok smo zdravi u duši i nismo *ovisni* o negativnim emocijama, nikada se ne mirimo s bolešću ili očajem. Odustajući od borbe, potvrđujemo li rezignaciju da budemo slobodni pojedinci ili jednostavno slijedimo one koji su okrenuli leđa racionalnosti i pokušali zaboraviti stvarnost ljudskog života? Imaju li obje strane pravo? Jesmo li spremni moralno prosuditi bijeg?

Skrivena bijeda takvog bijega ne leži u moralnom povlačenju. Naši koncepti sreće formirani su u društvu i kulturi, a ne izvana. Problem bijega leži u organskoj nemogućnosti da se formira koncept sreće odvojen od prvotnog korijena: naše djetinjstvo i adolescencija u društvu. Naš

junak je ušao u „zonu izvan života“ kao znatizeljan učenik. On se u njoj rastopio, izgubio, ali je time postao i drukčija, složenija osoba. Znači li to da sam život nije dovoljan? Moramo li ga vidjeti s udaljenosti, iz zone bijega, barem na neko vrijeme dovoljno dugo da bismo shvatili prirodu i suštinu izbora? Učiti sanjariti, ulaziti u fantaziju, priču, može postati katalizator osobnosti. Pitanje je: možemo li se još vratiti u takozvani stvarni život? Priča o Hansu Castorpu govori nam koliko je dug put između postajanja svjesnim, slobodnim pojedincem (u smislu širokog razumijevanja paradoksa postojanja i mogućnosti izbora) i postajanja odgovornim članom društva. I upravo ovo vrijeme *između*, vrijeme oblikovanja individualnosti, vrijeme je kada razvijamo stav prema iskušenju da pobjegnemo.

Priča o intelektualnim i emocionalnim avanturama Hansa Castorpa u zemlji izvan života govori da je to put kojim hodamo sami bez obzira na to koliko nastavnika susretnemo putem i zovu li nas kao što je Settembrini zvao Hansa. Napokon, mladi Nijemac odlazi na hrabar skijaški izlet koji mu je dopustio samoću koju je tražio. Ako nismo osuđeni na to da mehanički proživimo život, otkrit ćemo da nismo sami u našim iracionalnim snovima jednako kao što nismo sami i u našim racionalnim izborima. Nema proturječja između sna i stvarnosti, ravnica i planine.

„Rekao bih da čovjek ne sniva samo svojom dušom, da sniva anonimno i zajednički, iako na svoj zaseban način. Velika duša od koje si ti samo djelić, sniva svakako i kroz tebe, na tvoj način, o stvarima o kojima potajice vazda sniva – o svojoj mladosti, svojoj nadi, svojoj sreći i svome miru... i o svojoj krvavoj gozbi“ (Mann 1994/II: 184).

U priču smo se uključili kao paradigma moralne aktivnosti i naš angažman je *morao* postati egzistencijalno stvaran. Konačna dekonstrukcija cjelokupnog „Gorskog kazališta“ tjera nas da destiliramo suštinu naših moralnih refleksija iz tijeka djelovanja i uzbuđenja same priče.

Hans je pronašao svoje odgovore i svoj mir dok je otkrivao sklad između društvenoga i individualnoga. Pokazalo se da je život u ravnicama samo jedan od prikaza zajedničkog sna – jednako kao i fantazije o planini. Učitelji, knjige i ideje samo su pejzaži kojima prolazimo putem – oni nadahnjuju i bude nas – ali uvijek postoji nešto što moramo ostaviti iza sebe da postanemo istinski mi.

I koliko god lijepa bajka bila – poput one u knjizi – svaka priča mora završiti. Okrutni i brutalni kraj Čarobne planine, kada pravi rat uništava sve ukrase svete zone, govori nam možda više od same opojne priče.

Zaključak

Čarobna gora omogućuje nam da okusimo iluziju bijega, okusimo sve aspekte njegove slatkoće i moći. Ali djeluje i kao psihološki eksperiment: priča mora biti tako stvarna da se uništi na kraju. Opet smo prepušteni samo knjizi, bez rješenja. Sloboda ne leži u zoni izvan života, u „izvan vremena Davosa“ – ona leži u našoj sposobnosti da uđemo u nju i vratimo se kao drukčije, intelektualno i moralno bogatije osobe.

LITERATURA

1. Bonzon, R. Fiction and Value. *Imagination, Philosophy, and the Arts*, ed. M. Kieran, D. McIver Lopes, Routledge. 2003.
2. Boyd, B. *On the Origin of Stories. Evolution, Cognition and Fiction*, Cambridge, MA: Harvard University Press. 2009.
3. Cockett, S., Fox G. *Keep talking! Learning English through Drama, Storytelling and Literature*, Cracow. 1999.
4. Fritz Cates, D. *Ethics, Literature, and the Emotional Dimension of Moral Understanding*. *Journal of Religious Ethics*, 26 (Fall 1998). The URL: https://ir.uiowa.edu/religion_pubs/10/ (Pristupljeno: 2. 6. 2014).
5. Gaut, B. Morality and Art, u: S. Davies et al. *A Companion to Aesthetics*. 2009. Str. 428–430.
6. James, H. *Literary Criticism: French Writers, Other European writers, The Prefaces to the New York Edition*, ed. L. Edel, New York. 1984.
7. Mann, T. *The Magic Mountain*, New York. 1995. (preveo John. E. Woods)
8. Mann, T. Čarobna gora, Zagreb: Školska knjiga. 1994. (s njemačkog preveo Zlatko Crnković).
9. McGinn, C. Foreword. *Ethics, Evil, and Fiction*, Oxford, Clarendon Press: vi. 1997.
10. Novitz, D. Function of Art, u: S. Davies et al. *A Companion to Aesthetics*, ed. Stephen Davies et al., Oxford. 2009. Str. 297–302.
11. Nussbaum, M. Literature and Ethical Theory. Allies or Adversaries? *Yale Journal of Ethics* 9, 12, 1. 2000. Str. 6–7.
12. Nussbaum, M. *Love's knowledge. Essays on Philosophy and Literature*, Oxford – New York: Oxford University Press. 1990.

USING LITERARY CRITICISM TO INTRODUCE PHILOSOPHICAL IDEAS (PHILOSOPHY OF ESCAPE IN THOMAS MANN'S MAGIC MOUNTAIN)

Teachers of philosophy meet the problem of how to introduce philosophical ideas to the young students they find in their classrooms, especially those who do not choose philosophy as their major area of study. The following article is meant to be an example of how to use the motifs contained in a classic European novel (the idea of the escape in Thomas Mann's *The Magic Mountain*) to provoke interest in some existential problems. drawing upon the most dramatic fictions of our times might be the most effective way to translate the ideas of Kierkegaard or Nietzsche, say, into matters of universal human concern which students can relate to The relation between literature and moral philosophy has been a compelling theme since Plato.

Keywords: Thomas Mann, The Magic Mountain, teaching philosophy

S engleskoga prevela Rafaela Božić